

Příloha

Poznámky k tvorbě školního vzdělávacího programu ve speciální mateřské škole ⁴⁶

Ze školského zákona vyplývá, že speciální mateřské školy, stejně jako mateřské školy běžné, mají za povinnost si vytvořit svůj vlastní **školní vzdělávací program (ŠVP)**. Školy by měly vycházet z *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání* (prosinec 2004), který formuluje hlavní zásady pro zpracování ŠVP, a stejně tak z *Manuálu k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy (2005)*, který tyto zásady rozpracovává.

Protože RVP PV je závazný pro všechny mateřské školy, včetně speciálních, je třeba **hlavní zásady tvorby ŠVP** dodržet i v případě speciálních mateřských škol. Tyto školy však postupují způsobem, který vyhoví odlišnostem těchto zařízení a svůj ŠVP **upravují podle podmínek**, které se v mnohém od podmínek běžných mateřských škol odlišují. O jaké konkrétní úpravy se jedná, vysvětluje následující text.

Každá speciální mateřská škola si vytvoří svůj vlastní ŠVP. Každý ŠVP bude pochopitelně jiný, stejně tak, jako je tomu u škol běžných. Všechny ŠVP speciálních mateřských škol by však měly splňovat čtyři základní podmínky:

- měla by být dodržena společná **obsahová strukturu, resp. stejné informační okruhy**, jako je tomu u programu běžné mateřské školy;
- ŠVP by měl být **dostatečně otevřený a volný** pro tvorbu třídních a individuálních vzdělávacích plánů;
- **vzdělávací cíle i nabídka** by v ŠVP měly být **přizpůsobeny druhu a stupni postižení dětí** a upraveny tak, aby vyhověly jejich specifickým potřebám a možnostem;
- ŠVP by měl poskytovat **maximální prostor pro pružnou, tvořivou, vynalézavou, improvizálně a kombinačně náročnou práci** učitelky (měl by umožňovat, aby učitelka mohla postupovat při vzdělávání dětí s maximálním zřetelem k rozdílnosti jejich vzdělávacích potřeb, hledat individuálně optimální cesty a přístupy, improvizovat a průběžně kombinovat v tom, co kdy kterému dítěti nabídne).

Dále se pokusíme nastínit konkrétněji, jak by měl být zpracován ŠVP ve speciální mateřské škole, a to v *mateřské škole pro děti se zdravotním postižením*, a v čem může být pozměněn v *mateřské škole při zdravotnickém zařízení*.

⁴⁶ Zásady pro zpracování ŠVP v mateřských školách jsou podrobněji rozvedeny v **Manuálu pro přípravu školních (třídních) vzdělávacích programů (2005)**, a to v podobě, která se týká především běžných škol. Pro potřeby speciálních mateřských škol bylo třeba některé zásady upravit. *Poznámky k tvorbě ŠVP ve speciální mateřské škole* je upřesňují, resp. doplňují tak, aby vyhověly odlišnostem práce těchto škol. Poznámky byly zpracovány dodatečně, dle požadavku učitelek, které pracují v těchto školách. Jsou přílohou Manuálu a jejich využití předpokládá znalost základního textu.

1. ŠVP speciální mateřské školy pro děti se zdravotním postižením

Školní vzdělávací program speciální mateřské školy pro děti s různým druhem zdravotního postižení by se **jako celek** v zásadě neměl lišit od školního vzdělávacího programu běžné mateřské školy ani obsahově, ani formálně. Měl by tedy pokrývat stejné okruhy informací (podrobněji viz dále). Měl by být zpracován stručně a jasně, formálně a jazykově na úrovni, která povaze a významu tohoto dokumentu odpovídá. Neměl by to být dokument příliš rozsáhlý, měl by obsahovat *pouze požadované okruhy informací*. Informace, které vypovídají o interních záležitostech mateřské školy a stejně tak i podrobnosti a detaily metodické či pracovní povahy, do ŠVP nepatří.

Identifikační údaje

Základní údaje, které by měly být v ŠVP uvedené, se týkají sídla školy (adresa, telefon), zřizovatele školy, ředitele školy, popř. názvu školy (pokud jej má), i toho, zda se jedná o samostatnou školu, či součást sloučeného zařízení apod. Dále je třeba uvést jména zpracovatele či zpracovatelů ŠVP (kdo program vytvořil, kdo se na něm podílel), kdy a kým byl projednán. Je možno uvést i název programu (pokud program jméno má) a další pro školu *významné okolnosti*, které školu určitým způsobem ozvláštňují a které vyjadřují její osobitost.

Charakteristika školy

V ŠVP je třeba uvést v první řadě *typ speciální mateřské školy* (podle druhu postižení), dále pak *velikost školy* (počet tříd, rozlohu budovy a přilehlých prostor), *lokalitu školy* (v jakém prostředí se nachází), *charakter budovy a okolí*, včetně možností, kterých škola využívá, popř. které se pro vzdělávání dětí nabízejí. Dále by mělo být v ŠVP uvedeno, s kým škola *spolupracuje* (SPC, PPP, lékař, základní škola apod.), kdo jsou jejími partnery, účastní-li se škola nějakého projektu apod. Jedná se zpravidla o popis skutečností, které by měly být v souladu s navrhovaným programem, resp. program by měl těmto skutečnostem odpovídat, vycházet z nich.

Charakteristika školního vzdělávacího programu

V ŠVP je třeba uvést, zda jde o program vlastní, nebo zda se škola hlásí k některému zveřejněnému modelu nebo programu, vyjádřit hlavní myšlenky, ze kterých vychází (koncepce či filozofie školy), jakým směrem se profiluje apod. Ať už je volena jakákoli cesta, důležité je jasně vyjádřit především *vzdělávací cíle a záměry školy*. Měly by být v souladu s cíli a záměry RVP PV. Domníváme se, že i v případě speciálních mateřských škol se lze o záměry a cíle RVP PV dobře opírat, neboť jedním z hlavních principů vzdělávání je *rozvoj každého jednotlivého dítěte v rozsahu jeho individuálních možností a rozvoj samostatnosti (soběstačnosti)*, což je zcela v souladu s potřebami a možnostmi speciálního vzdělávání. V ŠVP speciální mateřské školy je nutno tyto cíle *konkretizovat a doplnit je o cíle speciální*: *uvést, oč škola usiluje, co považuje za podstatné, co chce dětem a jejich rodičům zajistit a nabídnout, jakým konkrétním potřebám dětí je program přizpůsoben, nač je kladen důraz, jaké specifické dovednosti u dětí program rozvíjí, jaké nároky jsou kladeny na pedagoga apod.*

Dále je nutno vyjádřit, *jakým způsobem a jakými prostředky tyto cíle budou konkrétně naplňovány, a tedy jakou cestou chce škola k těmto cílům dojít.*

Škola by měla v ŠVP dále popsat své *zásady vzdělávací práce, uplatňované principy, formy, metody* apod. V případě speciální mateřské školy to bude popis všech *podpůrných opatření*, kterých škola využívá (*speciální metody, formy a postupy, kompenzační a rehabilitační pomůcky, speciální didaktické materiály*), *nabídka speciálních a podpůrných terapií (logopedie, alternativní komunikace, znaková řeč, fyzioterapie, prostorové vnímání aj.)*, popř. vše další, co vypovídá o specifičnosti programu.

Podmínky a organizace vzdělávání

V ŠVP pro speciální mateřské školy, stejně tak jako v ŠVP běžných mateřských škol, je dále třeba popsat *podmínky, resp. aktuální stav, týkající se věcného vybavení, životosprávy, psychosociálních podmínek, organizačního chodu a řízení mateřské školy, personálního zajištění či spolupráce s rodiči dětí*. Kromě všeobecně platných podmínek platných v běžných mateřských školách RVP PV popisuje některé další *specifické podmínky ve vztahu k druhu a stupni postižení dětí*, které je třeba brát při tvorbě ŠVP úvahu. Pedagogové svoje podmínky porovnají s požadavky RVP PV a zhodnotí, zda a do jaké míry jsou vyhovující.⁴⁷

Pokud analýza podmínek upozorní na nevyhovující stav či rezervy, škola si ve svém programu stanoví, co konkrétně je třeba upravit, vytvořit či zlepšit a jakým způsobem hodlá postupovat.

Z hlediska *organizace školy a vzdělávání* je třeba uvést, jaké je *celkové uspořádání školy i jednotlivých tříd* (počet tříd), bližší *charakteristiku jednotlivých tříd* (např. podle zaměření třídy, uplatňovaných metod a forem práce, z hlediska počtu dětí, jejich věku a potřeb, z hlediska druhu či stupně postižení).

Důležité je uvést, jaký je *vnitřní režim* školy, resp. obvyklý denní program. Stačí jen rámcově, aby rozvrh základních režimových činností týkajících se *organizačního chodu* školy (příchody a odchody dětí, pobyt venku, časový prostor pro stravování apod.) zůstal dostatečně flexibilní⁴⁸. Je třeba pamatovat také na *zařazování každodenně se opakujících činností a doplňkových programů* (např. řízené pohybové aktivity, zdravotní cvičení, rehabilitační programy, programy speciálně pedagogické péče). Stejným způsobem je třeba dle okolností (jestliže škola tímto způsobem pracuje) zachytit i *týdenní režim* (pravidelně se opakující činnosti v rámci týdne). Obdobně lze uvést také nabídku celoškolských doplňkových akcí a aktivit plánovaných *ve školním roce* (škola v přírodě, oslavy, zábavy, výlety atd.)

V porovnání s běžnou školou půjde z hlediska speciální mateřské školy o to, postihnout a popsat *úpravu organizace vzdělávání zohledňující speciální potřeby dětí, např. snížení počtu dětí ve třídě, zajištění služeb asistenta, zařazení předmětů sociálně pedagogické péče, úpravu organizačního chodu, denního či týdenního režimu či poskytování speciálně pedagogických a pedagogicko psychologických služeb*.

Z ŠVP by mělo být zřejmé i to, jaké *požadavky jsou kladeny na pracovníky speciální mateřské školy*, jaká pravidla je nutno dodržovat (mohou to být organizační pravidla, metodické zásady, pravidla vzájemného styku mezi učitelkami či zásady spolupráce s rodiči apod.), neboť i toto významně charakterizuje vzdělávací prostředí školy.

Vzdělávací obsah (uspořádání učiva)

Pro zpracování vzdělávacího obsahu ve školním vzdělávacím programu speciální mateřské školy obecně platí obdobná pravidla jako pro mateřskou školu běžnou. Znamená to, že je třeba vytvořit *integrované bloky*.

Integrované bloky představují v jistém smyslu stavební kameny, z nichž pedagogové postupně vytvářejí *základní formální vzdělávací nabídku školy*. Každá škola si může zvolit a uspořádat bloky po svém a pedagogové tak mají možnost je pojmout a koncipovat nejrůznějším způsobem, a to ve vztahu ke konkrétní situaci⁴⁹. V případě speciální mateřské školy ovlivní podobu těchto bloků konkrétní vzdělávací potřeby a možnosti dětí, resp. druh a stupeň jejich postižení. Znamená to, že bloky budou obsahovat v porovnání s bloky v běžné mateřské škole jen takový *výběr učiva, který je možno dětem*

⁴⁷ Jak již bylo uvedeno, podmínky v RVP PV je třeba *vnímat jako celek* a také k nim jako k celku přihlížet, a to jak při jejich vytváření a zabezpečování, tak i při jejich hodnocení. V RVP PV jsou formulovány podmínky plně vyhovující (optimální), s nimiž pedagogové svou situaci porovnávají s tím, že není nutno (a ani možno) všem jednotlivým požadavkům dokonale vyhovět, ale je třeba se k nim blížit.

⁴⁸ Neměl by to být detailní časový rozpis, ale spíše volnější rozvržení časových úseků, zachycení sledu určitých činností s pokud možno orientačními časy, umožňujícími upravovat intervaly dle aktuálních potřeb a okolností.

⁴⁹ Okolností, které podobu bloků ovlivní, je celá řada: např. to jsou konkrétní podmínky školy, prostředí, ve kterém se děti pohybují, a stejně tak i prostředí krajinné, regionální zvláštnosti, samozřejmě také profilace školy.

vzhledem k jejich postižení nabídnout. Naopak na některé učivo (témata, činnosti) může být kladen větší důraz. Zřejmě budou do programu zařazena i další témata a specifické činnosti. Důležitější než samotný výběr učiva je jeho přizpůsobení speciálním vzdělávacím potřebám dětí, a tedy jeho modifikace a úprava.

Protože vzdělávání ve speciální mateřské škole bude probíhat ve značné míře na základě individuálních vzdělávacích plánů, stačí, aby vzdělávací obsah byl v ŠVP speciální školy vymezen jen velmi obecně, aby umožňoval individuálně odlišnou práci s dětmi a děti ani pedagogy zbytečně nesvazoval.

Doplňující programy, projekty a další aktivity

Platí i ve speciálních mateřských školách, že hlavní vzdělávací nabídka (v podobě integrovaných bloků) může být dle potřeb doplněna *díličními specificky zaměřenými projekty či programy*. Právě zde může být prostor k tomu, aby byla do školního programu dle potřeb začleněna v potřebném rozsahu *speciálně pedagogická péče*.

Přehled o evaluační činnosti školy

Požadavky na zpracování přehledu evaluačních aktivit v ŠVP jsou pro speciální mateřské školy obdobné jako v mateřských školách běžných. V důsledku toho, že si každá mateřská škola vytváří svůj vlastní ŠVP, potřebuje si sama zjišťovat, zda a do jaké míry tento program funguje.

V ŠVP by měl být uveden přehled evaluačních činností, které probíhají na úrovni školy, přehled činností, které probíhají na úrovni třídy, a přehled o sledování a hodnocení vzdělávacích výsledků, kterých děti v *podmínkách speciální mateřské školy dosahují*. Vzhledem ke specifickým vzdělávacím potřebám dětí v důsledku jejich handicapů by měl být důraz *kladen především na evaluační činnosti týkající se sledování individuálních rozvojových pokroků dětí a na hodnocení individuálních vzdělávacích plánů*. (Tvorba individuálních vzdělávacích plánů a vedení záznamů o pokrocích každého dítěte by ve speciálních mateřských školách pro děti s postižením měla být samozřejmostí.)

2. ŠVP speciální mateřské školy při zdravotnickém zařízení

Také mateřská škola, která je zřízena při zdravotnickém zařízení, je ze zákona povinna mít svůj školní vzdělávací program. Je pochopitelné, že tento program musí být *přizpůsoben zvláštním okolnostem prostředí, v němž má být uplatňován, a stejně tak i specifické situaci, ve které se nacházejí děti, jimž je zde vzdělávání poskytováno*.

Hlavní rozdíl spočívá v tom, že se zpravidla nejedná o dlouhodobé vedení a vzdělávání dětí (dětská skupina je velice proměnlivá, děti do mateřské školy průběžně přicházejí a odcházejí), ale o krátkodobé působení (dětí program neabsolvují celý, ale zpravidla jen jeho určitou část), popř. o příležitostnou nabídku aktivit. Jejich spektrum je oproti jiným mateřským školám poměrně úzké (je omezeno prostorovými a materiálními podmínkami zdravotnického zařízení i zdravotním stavem dětí – nezdědka jsou např. děti vzdělávány individuálně na lůžku).

Specifické jsou i podmínky vzdělávání, odlišná je životospráva dětí, vzdělávání probíhá v jiných organizačních podmínkách apod. Složitější jsou zejména psychohygienické podmínky. Děti jsou v situaci, která je pro ně velice náročná a zatěžující (nejsou ve fyzické a duševní pohodě, ocitají se v neznámém prostředí, očekávají nebo absolvovaly nepříjemné situace a zákroky, jsou nuceny přizpůsobit se někdy i velmi složitým okolnostem). Jejich potřeby jsou velmi specifické.

Tomu všemu je třeba ŠVP přizpůsobit, respektive připravit takový program, aby daným podmínkám a okolnostem odpovídal a umožňoval poskytovat dětem maximum. I v této situaci, resp. právě v této situaci, je třeba uspokojit potřeby dětí, poskytnout jim všestrannou péči, pomoci jim zvládnout obtížnou situaci a zpříjemnit jim pobyt ve zdravotnickém zařízení vhodnou nabídkou

aktivit. Nabídka aktivit by měla být taková, aby podporovala rozvoj a učení každého dítěte a napomáhala jeho bezproblémovému návratu do běžného prostředí domova i mateřské školy.

Školní vzdělávací program speciální mateřské školy při zdravotnickém zařízení by přes všechna uvedená specifika měl plnit obdobnou funkci jako v případě školy běžné: napomoci tomu, aby vzdělávání dětí bylo *cílevědomé, pro děti smysluplné a efektivní*.

ŠVP by měl být *v souladu nejen s obsahovými, ale i formálními požadavky* kladenými na běžnou mateřskou školu. Měl by tedy jako celek pokrývat v zásadě shodné okruhy informací jako programy běžných mateřských škol, i když třeba jiným způsobem zpracované. Měl by mít *jasnou koncepci*, měl by být *zpracovaný stručně a jasně*, formálně a jazykově na úrovni. *Zároveň by měl ponechávat dostatečný prostor pro nutnou flexibilitu pedagogů, kteří musí reagovat na konkrétní potřeby konkrétního hospitalizovaného dítěte*. Neměl by být příliš rozsáhlý, měl zachovávat přiměřeně *obecnou úroveň*, bez přílišných detailů.

Mateřská škola při zdravotnickém zařízení by neměla mít problém při zpracování *identifikačních údajů* ani *charakteristiky školy*.

Co se týče *charakteristiky vzdělávacího programu*, je pochopitelné, že *vzdělávací cíle a záměry školy* budou zřejmě trochu jiné než v případě běžné mateřské školy i speciální mateřské školy pro děti s postižením (jak je uvedeno výše). Je třeba uvést zcela konkrétně, z jaké *situace* program vychází, *jakým specifickým potřebám dětí je program přizpůsoben, nač je kladen důraz, co je považováno za podstatné v práci s dětmi i v nabídce činností apod.*

Škola by měla v ŠVP dále popsat, *jakým způsobem tyto cíle naplňuje, vyjádřit zásady vzdělávací práce, uplatňované principy, formy, metody*, popř. všechna *podpůrná opatření*, kterých škola využívá (speciální metody, formy a postupy, kompenzační a rehabilitační pomůcky, speciální didaktické materiály).

Popis *podmínek a organizace vzdělávání* by měl být formálně obdobný jako u jiné mateřské školy. Je třeba zachytit *skutečný aktuální stav*, týkající se *věcného vybavení, životosprávy, psychosociálních podmínek, organizačního chodu a řízení mateřské školy, personálního zajištění, spolupráce se zdravotním personálem, spolupráce s rodinou, resp. možnosti kontaktů dítěte a pedagoga s rodiči apod.* V porovnání s jinými mateřskými školami běžnými i speciálními to budou podmínky v mnohém odlišné. Z nich vyplývají také odlišné vzdělávací možnosti. Konkrétní podmínky i možnosti je třeba v ŠVP popsat, porovnat s požadavky RVP PV a posoudit, zda a do jaké míry jsou vzhledem k požadavkům na vzdělávání předškolních dětí vyhovující. Pokud toto porovnání upozorní na nevyhovující stav, je třeba v ŠVP rozvážit jeho řešení.

Pro zpracování *vzdělávacího obsahu* ve ŠVP platí pro všechny mateřské školy (tedy jak pro běžné, tak i speciální) obdobná základní pravidla. Znamená to, že i v ŠVP mateřské školy při zdravotnickém zařízení je třeba formulovat *nabídku činností v podobě integrovaných bloků*. Podobu těchto bloků pochopitelně ovlivní konkrétní podmínky a možnosti školy (prostorové a materiální podmínky, zdravotní stav dětí) i konkrétní cíle vzdělávání. Spektrum nabízených témat i činností bude pochopitelně užší. Školní vzdělávací program speciální mateřské školy při zdravotnickém zařízení nemůže postihnout veškerý vzdělávací obsah daný RVP PV. Program, resp. bloky, mohou obsahovat jen určitý *výběr učiva, který lze v podmínkách zdravotnického zařízení dětem nabídnout a realizovat*. *Naopak na některé učivo (témata, činnosti) může být kladen větší důraz, popř. mohou být zařazována i témata další, která jsou pro dané prostředí zvláště vhodná nebo která se přirozeně vážou ke specifice prostředí či životní situaci dítěte*. Jde o to, aby *nabídka aktivit byla bohatá a maximálně pestrá*, aby děti měly z čeho vybírat a program nebyl pro ty, které jsou ve zdravotnickém zařízení delší dobu, nezajímavý a příliš jednotvárný.

Protože učitelka musí velice improvizovat, vzdělávací obsah by měl být v ŠVP vymezen jen *velmi obecně*, aby umožňoval individuálně odlišnou práci s dětmi a děti ani pedagogy zbytečně nesvazoval. Mělo by být zcela dostačující, aby program obsahoval *jen několik menších, resp. krátkodobějších tematických celků, projektů či programů*, pro které jsou ve zdravotnickém zařízení vhodné prostory, pomůcky, hračky a další vybavení a které odpovídají situaci, ve které se děti ocitají. Z těchto bloků může učitelka vybírat vždy takový, který se jí zdá v dané chvíli vhodný. V zásadě jde

o to, aby učitelka měla stabilně připravenou nabídku aktivit, ze které může vycházet a kterou může v různých obměnách opakovat. Důležité je, aby učitelka uměla vystihnout zájem i možnosti dítěte a tomu nabídku aktivit přizpůsobovat. Právě proto, aby učitelka měla dostatečnou *možnost reagovat na proměnlivé potřeby, zdravotní stav i nálady dětí i na častou proměnu dětského kolektivu*, nemá smyslu bloky v ŠVP příliš rozvádět, stačí stručně popsat jejich cíle a naznačit konkrétní obsah (tematické okruhy, nabízené činnosti). Dále musí pracovat učitelka sama. V tomto typu mateřské školy se v daleko větší míře, než je tomu v běžné mateřské škole, předpokládá, že učitelka je samostatná, vynalézavá a tvořivá, že je schopna akceptovat neustálý vývoj a objektivní změny situace i aktuální subjektivní prožitky dětí a ve své práci *smysluplně improvizovat* (znamená to, že by měla průběžně a přirozeně *pracovat se zpětnou vazbou*).

Co se týče *doplňujících programů, projektů a dalších aktivit*, je dle potřeb samozřejmě možno s nimi pracovat v rámci ŠVP obdobně, jako je tomu v jiných mateřských školách (včetně případného začlenění *speciálně pedagogické péče*).

Požadavek uvést v ŠVP *přehled evaluačních aktivit, resp. přehled* o tom, jak učitelka zjišťuje, zda a do jaké míry její program funguje, platí i pro speciální mateřské školy při zdravotnickém zařízení. Nejde o vytvoření a popsání složitého systému, ale spíše o to, aby si učitelka uvědomila nutnost pracovat se zpětnou vazbou a popsala způsob, jakým postupuje. Půjde zřejmě o to, aby si vymezila určité okruhy, které považuje v dané situaci a ze svého hlediska za podstatné, a vymezila si konkrétní jevy, na které se zaměří. Vzhledem ke specifice práce tohoto typu mateřské školy by měl být důraz *kladen především na naplňování individuálních potřeb dětí po dobu, po kterou ve zdravotnickém zařízení pobývají*.